

PAPER DETAILS

TITLE: Gölbaşı (Ankara) Çömlekçiliğinin Korunması, Sorunları Ve Çözüm Önerileri

AUTHORS: Aysegül KOYUNCU OKCA

PAGES: 278-296

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227665>

GÖLBAŞI (ANKARA) ÇÖMLEKÇİLİĞİNİN KORUNMASI, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ¹**PRESERVATION, PROBLEMS AND SOLUTION SUGGESTIONS FOR GÖLBAŞI (ANKARA) POTTERY****Ömer Paşa Buner²****Ayşegül Koyuncu Okca³****Öz**

Geleneksel çömlek üretimi günümüzde varlığını sürdürmekle beraber birçok sorunlar yaşamaktadır ve korunma altına alınması şarttır. Geleneksel çömlek üretiminde sorunlar genel olarak birbirine benzemektedir. Koruma düşüncesi, geleneksel üretimin devamlılığının korunması ile ilintilidir. Koruma düşüncesinin yaygınlaşıp, etkili olabilmesi için nitelikli bir eğitim gerekmektedir. Bu eğitim toplumun her kademesinde yaşayan insanlar için gereklidir. Bu çalışmada kısa vadede fayda sağlanmaya çalışılmıştır. Çünkü birçok yerde çömlek üretimine acilen müdahale edilmesi gerekmektedir. Bu çalışma, Mogan Çömlek atölyesindeki bir senelik çalışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın gerçekleşmesi için yöntem anlayışımız ışığında amaca ulaşmada gerekli olan verileri elde etmek için alan araştırması yapılmış, gözlem ve söyleşi teknikleri kullanılarak gerekli bilgilere ulaşılmıştır. Alan araştırması sırasında çömlek ustalarının ihtiyaçları, sorunları dinlenmiş ve bu sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir. Bu çözüm önerileri kültürümüzün yapı taşlarından biri olan geleneksel çömlek üretiminin hayatın içinde varlığını devam ettirerek korunması amacı doğrultusunda şekillenmiştir. Şekillenen koruma önerileri bizzat denenmiş ve sonuçlar çömlek ustaları ile birlikte değerlendirilmiştir. Bulunan çözüm önerilerinin yaşamın içerisinde var olabilmeleri ve bu durumun uzunca bir zamana yayılabilmesi, bu araştırmaya yön veren koruma düşüncesinin ana fikrini oluşturmaktadır. Ayrıca literatür taraması yapılarak bu çalışmanın bilimsel bir tabana oturtulması sağlanmıştır. Yapılan bu çalışmaların çömlek ustaları tarafından kabul görerek kullanılmaya başlaması geleneksel çömlek üretimi alanında halen yapılacak bir takım çalışmalar olduğunun da bir kanıtı olmuştur. Çünkü bu tür geleneksel üretimlerin devamlılığının sağlanmasında her ne kadar devlet desteği gerekli ise de bir o kadar da bu alanda çalışma yapan kişilerin sorumluluğu olduğu da unutulmamalıdır. Bu yüzden öncelikle koruma kavramı üzerinde durulmuş ve Gölbaşı çömlekçiliğinin yaşamın içinde varlığını sürdürerek korunması için yapılması gereken adımlardan bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Koruma, Çömlekçilik, Çömlek, Gölbaşı.

ABSTRACT

Although traditional pottery production still exist today, it is experiencing many problems and must be taken under preservation. The problems in traditional pottery production in general are similar to each other. The notion of preservation is about the preservation of maintaining the traditional production. In order to spread the notion of preservation and to make it more efficient, a qualified training is necessary. This training is necessary for people living at every level of the society. In this study, it aimed to provide a short term advantage. Because, it is required to give more attention to pottery production in a lot of places. This research emerged as a conclusion of a one-year work at Mogan Pottery shop. In order to acquire the data required to achieve the goal within the light of our methodological approach in order to conduct this research, field study was conducted, the required information was attained by using observation and interview techniques. During

¹ Başvuru tarihi: 08.04.2016 - Kabul tarihi: 24.06.2016

² Seramik Sanatçısı, omerbuner@hotmail.com,

* Bu çalışma Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından desteklenen 2015SOBE005 proje kapsamında ortaya çıkmıştır.

³ Yrd. Doç. Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü, aysegul.koyuncu@hotmail.com

the field study, requirements and problems of pottery makers were determined and suggestions for the solution of these problems were offered. These suggestion for solutions were shaped along the lines of the objective of preserving traditional pottery production which is one of the cornerstones of our culture by maintaining its place within our lives. Resulting suggestions for preservation have been tested and the results have been evaluated with the pottery makers. Inclusion of the suggestions for solution into our lives and extending this state into a long term constitute the main idea of the notion of preservation that shapes this research. In addition, this study was ensured to base upon a scientific ground by conducting a literature scanning. Acceptance and usage of these practices have also been a proof that there are still works to be done in the field of traditional pottery production. Because, however a support from the government is necessary in order to maintain the traditional production methods, it must be remembered that people who conduct studies in this field also have a great responsibility. Therefore the notion of preservation was especially emphasized and the steps to be taken in order to maintain Gölbaşı pottery by preserving in our lives were mentioned.

Keywords: Culture, Preservation, Pottery, Pot, Gölbaşı.

1. GİRİŞ

Kültür; kesintisiz bir değişim ve gelişim içerisinde. Birçok kültür için pişmiş toprak üretimi ve kullanımı çok önemlidir. Pişmiş toprak nesneler birçok dış etkene, özellikle bakteri, su ve ateşe dayanıklı olmaları ve aynı zamanda insan doğasına uygun olmaları gibi nedenlerden dolayı insanlığın binlerce yıldır çeşitli alanlarda çok farklı teknikler ile üretilip, kullandığı en temel araçların başında gelmektedir (Yoleri, 2008:24).

Pişmiş toprak üretimi ve kullanımı binlerce yıldır insanoğlunun vazgeçilmezleri arasındadır. Günümüzde pişmiş toprak üretimi ve kullanımı hala varlığını sürdürse de çoğu alanda artık hayatımızdan çıkmıştır. Anadolu'da geleneksel çömlek üretiminin halen varlığını devam ettirdiği merkezler bulunmaktadır ancak bu merkezler birçok sıkıntılar ile mücadele etmektedir. Bu sıkıntıların başında kuşkusuz üretimin devamlılığı sorunu gelmektedir. Halen üretim yapılan çömlek atölyelerinin yaşamın içinde varlığını sürdürerek korunması için atılması gereken adımlar bulunmaktadır.

Geleneksel çömlek üretiminin devam ettiği yerleşim merkezlerinden biri olan Gölbaşı, Ankara'daki son çömlek atölyesine sahiptir. Gölbaşı'nda çömlekçilik, Konya yöresinden çömlek ustalarının 1950'li yıllarda Gölbaşı'na gelmeleri ile başlamıştır. Bu yüzden Gölbaşı'nda yapılan ilk çömlekler Konya yöresinde üretilen ürünler ile büyük benzerlikler göstermektedirler. Ustalar, bu desenleri dedelerinden öğrendikleri şekilde yaptıklarını belirtmektedirler (Koyuncu Okca ve Buner 2015:230). Usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrenilerek devam ettirilen bir meslek olan geleneksel çömlek üretimi bu gün yok olup gitme tehlikesi altındadır. Gölbaşı'nda bulunan son çömlek atölyesinin bir takım sorunları vardır ve bu sorunların bir an önce çözüme kavuşturulmaları gerekmektedir.

Bu çalışmanın gerçekleşmesi için yöntem anlayışımız ışığında amaca ulaşmada gerekli olan verileri elde etmek için alan araştırması yapılmış, gözlem ve söyleşi teknikleri kullanılarak gerekli bilgilere ulaşılmıştır. Alan araştırması sırasında çömlek ustalarının ihtiyaçları ve sorunları dinlenmiş ve bu sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir. Bu çözüm önerileri kültürümüzün yapı taşlarından biri olan geleneksel çömlek üretiminin yaşamın içinde varlığını devam ettirerek korunması amacı doğrultusunda şekillenmiştir. Şekillenen koruma önerileri bizzat denenmiş ve sonuçlar çömlek ustaları ile birlikte değerlendirilmiştir. Uygulanan çözüm önerilerinin yaşamın içerisinde var olabilmeleri ve bu durumun uzunca bir zamana yayılabilmesi, bu araştırmaya yön veren koruma düşüncesinin ana fikrini oluşturmaktadır. Ayrıca literatür taraması yapılarak bu çalışmanın bilimsel

bir tabana oturtulması sağlanmıştır. Yapılan bu çalışmaların çömlek ustaları tarafından kabul görerek kullanılmaya başlaması, geleneksel çömlek üretimi alanında yapılacak bir takım çalışmalar olduğunun da bir kanıtı olmuştur. Çünkü bu tür geleneksel üretimlerin devamlılığının sağlanmasında, her ne kadar devlet desteği gerekli ise de, bir o kadar da bu alanda çalışma yapan kişilerin sorumluluğu olduğu unutulmamalıdır. Bu yüzden öncelikle koruma kavramı üzerinde durulmuş ve Gölbaşı çömlekçiliğinin yaşamın içinde varlığını sürdürerek korunması için yapılması gereken adımlardan bahsedilmiştir.

2. KORUMA

Kültür ve doğa varlıklarının gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için gösterilen ekonomik, fiziksel, sosyal ve bilimsel çabaların tümü korumanın kapsamı içerisinde. Korumada en etkili yöntem korunacak varlığın kullanılarak korunmasıdır. Konservatif bir müzecilik anlayışından ziyade kültür varlığının yaşamın içinde korunması, kültür varlığının doğal olarak korumasını da sağlar (Tapan, 2007:44). Kültür varlığı hayatın içinde olmalıdır. Ancak bu sayede toplum geçmişi ile bugünü arasında organik bir bağ kurabilir. İşte bu bağ da bugünün doğru anlaşılmasını sağlayan en büyük etkidir.

Korumada ilk hedef kültür varlığının doğru kullanımı ve doğru aktarımı olmalıdır. Bu düşünce korumanın tanımı ile ilişkilidir. Koruma kısaca şöyle tanımlanabilir; mevcut kimliğin kültürel temelini oluşturan fiziksel tanıkların yaşatılması ve sonraki nesillerin de faydalanabilmesi amacı ile sahip oldukları bilgileri doğru biçimde aktarma çabasıdır (Asatekin, 2004:53). Bilginin doğru biçimde aktarılması en önemli konudur. Geçmiş doğru anlayabilmek için bilginin doğru aktarılması şarttır. Korunacak kültür varlığı, geçmişe ait olduğu kadar bugüne de aittir ve geleceğimizi şekillendirirken geçmişle bağ kurmamızı sağlar. Geçmişle aramızda bağ kurmamızı sağlayan ve hala günümüze hitap eden her maddi ürün korunmaya değerdir (Kuban, 2000:39). Değişimin kaçınılmaz olduğu herkes tarafından kabul gören bir anlayıştır. Çünkü var olmanın temelinde değişmek ve değiştirmek vardır. Elbette ki değişim olumlu ya da olumsuz olabilir. Canlı varlıkların ilk olarak çevrelerine daha sonra da ilişki içerisinde oldukları kişilere ve koşullara etki etmesinden daha doğal bir şey olamaz. Günümüzde değişim çok hızlı gerçekleşmektedir ve evrensel değişim, toplumsal değişimleri de şekillendirmektedir. Değişimi insan seviyesine indiren, insan ve toplumla ilişkisini kontrol eden dinamikleri tanımlayan şey ise kültürdür. Geçmişte üretilen sosyal yapı, folklor, el sanatları gibi olgular tabi ki üretildiği döneme aittir. Çağdaş olabilmeleri için günümüzün ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri gerekir. Bunun içindir ki, geçmiş ve günümüzü doğru değerlendirebilen ve bu ikisinden etkili sentezler yapabilen kişiler ve bu kişilerin geliştirdiği anlayışlar gereklidir (Kuban,

2000:45). Bunun için de geçmiş doğru bir biçimde anlaşılmalı ve günümüz üzerinde etkili olması sağlanmalıdır. Geçmişinden kopuk yaşayan kişilerin bugünü doğru şekillendirmesi beklenemez. Geçmiş ile bugünün beraber ilerlemesini sağlamak, korumanın öncelikli hedefidir. Geçmiş yaşanmaz hale getirmek koruma değildir. Kültürü korumak, yaşatmak ve çağdaşını yaratabilmek korumanın önceliğidir. Koruma için yapılması öncelikli olan; geçmişin çağdaşını yaratabilmektir. Bu da bugün ile dün, yarın ile bugünün ilişkilerinin doğru belirlenmesi ve her zaman canlı bir alışveriş içerisinde olmalarını sağlamakla olur. Çağdaş olan dün ile beslenmeli ve bugüne hitap etmelidir. Çağdaşlık geçmiş kökenli ise doğru sentezler yapabilmek mümkündür (Bektaş, 2001:24).

Koruma kavramı, toplum kültüründe yeni yeni şekillenmeye başlamaktadır. Toplumların içerisindeki büyük çoğunluk koruma kavramına kayıtsız kalmaktadır. Bazı aydınlar, sanatçılar, uzmanlar gibi küçük bir azınlık sayesinde koruma yasalara geçirilmiş ve tarihi mirasın küçük bir bölümü korunma altına alınmıştır. Elbette bu çaba çok sınırlıdır ve çok etkili değildir. Aslında koruma toplum için çok önemlidir ve toplum içerisinde koruma bilincinin ortaya çıkması ve geliştirilmesi yaşamın kendisi kadar önemli bir konudur (Kuban, 2000:23). Bunun için bütün toplumun bilinçli bir şekilde hareket etmesi gereklidir.

Korumada en önemli faktör insan faktörüdür, kullanıcılarıdır. Toplum korumada birinci derecede sorumluluk sahibidir. Bu düşünce benimsenmeli ve bu düşünce hareketlere yön vermelidir (Tapan, 2007:51). Bu düşünce erken yaşlarda toplum fertlerine aşılanmalı ve toplum bu düşünce ile gelişmelidir. Aksi takdirde bu düşüncenin yayılımını sağlamak çok kolay olmayabilir. Korumada her birey elini taşın altına koymalı ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidir.

Geçmişte yapılan korumanın çok bilinçli olduğu söylenemez ama günümüzde durum oldukça farklıdır. Koruma öğretimi, örgütlenmesi, yasaları, kurumları ve söylemi olan çağdaş bir öğretilerdir. Hatta bu öğreti yaygın ve uluslararası statüye sahiptir. Tabi ki toplumun her kesiminin farkında olduğu ve hayatını ona göre ayarladığı bir bilgi alanı değildir bilakis toplumun büyük çoğunluğu koruma düşüncesine kayıtsız kalmaktadır (Kuban, 2000:50). Aslında öncelikli amaç bu kayıtsızlıktan kurtulmak olmalıdır. Korunması gereken hepimizin ortak mirasıdır. Korunacak varlığın özel bir varlık olması, korumanın gerçekleşebilmesi için önemlidir. Geçmişten getirilenlerin korunabilmesi için, yeni değişimlere ve özel bir duruma sahip olması gereklidir. Geçmiş doğru anlamak ve bugüne uyarlamak önemli bir konudur. Değişim herkes için kaçınılmazdır ve değişim sırasında geçmişe saygı gösterilmelidir (Kuban, 2000:61). Geçmişe saygı gösterilmediği takdirde bugünün inşası güçtür. Bu güçlüğün aşılabilmesi için nitelikli bir eğitim şarttır.

Her konuda olduğu gibi korumada da eğitim çok önemlidir. Koruma; sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları olan geniş kapsamlı bir disiplindir. Bu yüzdendir ki korumada ortak bir katılım ve disiplinler arası bir çalışma zaruridir. Dünyada yaşanmaya başlayan hızlı değişimler sonucunda, sosyo-ekonomik bir yenilenme sürecine girilmiştir. Bu çağda toplumsal yaşama etki eden çok köklü değişimler yaşanmıştır. Bu da eski ile yeninin arasındaki bağın kopmasına neden olmuştur. Bu bağlar toplumlar için çok gereklidir. Her toplumun kendi kültürü ile var olabilmesi gereklidir, bu durum oldukça da zordur. Bu var oluşun gerçekleşebilmesi için toplumların ihtiyaç duyduğu; günümüze uygun, kendi kültürlerine ait, doğru bilgilere dayalı nitelikli bir koruma kültürüdür (Öztürk, 2007:9-10). Geçmiş koruyabilmek için gerekli olan; her toplumun kendi çağdaş yaşam sentezini oluşturabilmesidir. Bu sentez aynı zamanda toplumlara koruma konusunda kılavuzluk edecektir. Bu sentezin amacı; geçmiş doğru değerlendirmek ve bugünü bu değerlendirme doğrultusunda inşa etmek olmalıdır. Geçmiş doğru algılanmaz ve doğru değerlendirilmez ise bugünü doğru inşa etmek mümkün değildir. Her toplum çağını ve kendini anlayabildiği ölçüde kendine özgü bir yaşam sentezi ve fiziksel ortam geliştirebilir (Kuban, 2000:68). Çağını ve kendini anlayamayan toplumlar ancak kendilerine yabancı fiziksel ortamlar geliştirebilirler.

Türkiye’de koruma konusu iki yönü ile dikkat çekmektedir; birincisi geleneksel değerlerin kaçınılmaz değişimler yüzünden değişikliklere uğraması ve hatta ortadan kalkmasıdır. İkinci problem ise bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması problemidir. Bu yüzdendir ki geleneksel sanatlarımızın ve kültürel ürünlerinin fonksiyonlarını kaybetmeden korunabilmeleri, önemli bir sorun haline gelmiştir. Korumada öncelikli olan; kültürel ürünlerinin fonksiyonlarını kaybetmemelerini sağlamak olmalıdır (Öztürk, 2007:10). Kültürel ürünlerinin fonksiyonlarını kaybetmeden koruyabilmek için yaşamın içinde var olmalarını sağlamak gereklidir.

Korumanın amacı sadece korunacak varlığın fiziksel, görünen varlığı değildir, aynı zamanda ürünün ortaya çıkmasını sağlayan toplumsal ve ekonomik verilerin bütününe değerlendirilmesidir. Ürünü üreten ve kullanan toplumdur doğal olarak ürünü yaşatacak olan da toplumdur (Tapan 2007:24). Korumada bu düşünce hiçbir zaman akıldan çıkarılmamalıdır. Korumada amaca ulaşmak için bu alanda uzmanlaşmış insanların varlığı yeterli değildir. Bütün toplum bireylerinin geçmişlerini benimsemeleri ve bugünümüzü oluşturan her çeşit kültür ve doğa varlığının önemini kavrayarak bu değerler ile gurur duymaları gereklidir. Bu bilincin oluşabilmesi için de yönetici sınıfın çok çalışması gerekmektedir (Asatekin, 2004:18). Her şeyden evvel bu bilincin oluşması gerekmektedir. Bu düşüncenin yerleşmediği toplumlarda koruma çabası beyhude olabilir.

Koruma uygarlığın ayrılamayacak bir parçasıdır. Çünkü koruma da uygarlık göstergelerinden biridir. Uygarlığın gerçekleşebildiği ortamlarda koruma düşüncesi daha çok gelişir. Koruma uygarlık için çok önemlidir. Uygarlığı oluşturan, üst üste gelen kültür tabakalaşmalarıdır. Her kültür başka bir kültürün üzerine inşa edilir ve kaçınılmaz olarak üzerine yerleştiği kültürden izler taşır. Bu izler ile yeni sentezler yapar ve kendi kültürünü oluşturur. Eski kültürün analizinin doğru bir biçimde yapılması ile yeni kültürün doğru temellere oturma ihtimali paraleldir. Yeni kültürün oluşumuna doğru katkı yapmak için koruma da doğru ve sağlıklı yapılmalıdır. Eskinin yok edilmesi sayesinde doğru olan üretilmez. Koruma politikalarının temel hedefi; kültür varlıklarının özgün durumları ile korunarak, çağdaş ihtiyaçlara cevap verecek şekilde kullanılmaları olmalıdır (Tapan, 2007:9).

3. GÖLBAŞI (ANKARA) ÇÖMLEKÇİLİĞİNİN KORUNMASI, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Gölbaşı İlçesi; Ankara'nın 25 km güneyinde, Mogan Gölü kenarında konuşlanmış bir ilçedir. 1930 ve 1940'lı yıllarda Mogan Gölü çevresinde yoğun olarak el tuğlası (takoz tuğla) üretimi yapıldığı için pek çok çömlek atölyesi de burada faaliyet göstermiştir (Genç, 2005:122). Ankara'nın hızla şehirleşmesi ile Akköprü'de faaliyet gösteren tuğla ocakları Çubuk ve Gölbaşı ilçelerine taşınmak zorunda kalmıştır. Tuğla ocakları Gölbaşı'nda 1930-1932 yılları arasında açılmaya başlamıştır (Koç ve Kaşkatepe, 1974:4). Mogan Gölü kıyılarının Ankara'nın gözde sayfiye yerlerinden olması ve tuğla üretiminde kullanılan teknolojilerin değişmesi ile sayıları gittikçe azalan atölyeler ve çömlek ustaları, 1978 yılında göl tabanından çamur alınmasının yasaklanması ile üretim yapamaz hale gelmişlerdir. Ancak İbrahim, Ahmet ve Mustafa Önen isimli üç çömlek ustası kardeş, baba mesleği olan geleneksel çömlek üretimini zor şartlara rağmen, bölgedeki tek çömlekçi atölyesi olan atölyelerinde sürdürmeye devam etmişlerdir (Genç, 2005:122-123). Atölye 15 Haziran 2012'de uygulanmaya başlayan 6322 sayılı Kanun'un 43/e maddesi çerçevesinde, 2014 yılında, el sanatlarına tanınan vergi muafiyetinden faydalanmaya başlamıştır. Daha sonra bu muafiyetle birlikte atölyenin ismi değişmiştir. Konyalı Çömlek Atölyesi olan isim o günden sonra Mogan Çömlek olarak faaliyet göstermektedir (Koyuncu vd., 2015:229).

Bu çalışma, Mogan Çömlek atölyesindeki bir senelik çalışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu süre zarfında çömlek üretimi ve çömlek üretiminde karşılaşılan sorunlar incelenerek, sorunların bazıları için öneriler sunulmuştur. Gölbaşı Çömlekçiliğinde karşılaşılan en önemli sorunlar hammadde ve hammadde kaynaklı sorunlardır. Yetiştirilecek çırak olmayışı da önemli bir sorundur. Ustalar, Gölbaşı'ndaki hatta Ankara'daki son çömlekçiler olmalarına rağmen hiçbir yerden destek görmemektedirler. Devlet desteği bu iş için elzemdir, bireysel çabalar ile yapılanlar sınırlı olduğu için

sorunlar tam olarak çözüme kavuşamamaktadır. Çömlek üretiminde karşılaşılan sorunların çözümü için ortaya atılan öneriler ve uygulamalar, bu çalışma esnasında atölyedeki araştırmalarımız sırasında ve ustaların üretim ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir. Ustaların birçok sorunu olmasına rağmen bu çalışmada en önemli sorunlara çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Önerilerin hepsi denenmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir. Bu öneriler; kullanılan çamura uçucu kül ilavesi, toprak temini ve endemik bir bitki olan sevgi çiçeği figürünün ürünlerde dekoratif amaçlı kullanımıdır.

Kullanılan Çamura Uçucu Kül İlavesi: Mogan Çömlek atölyesinde çok fazla güveç kapağı üretilmektedir (Bkz. Fotoğraf:1). Güveç kapağı üretiminde sorunlar yaşanmaktadır. Üretilen kapaklar kuruma ve pişme aşamalarında çatlamaktadır.

Fotoğraf 1. Güveç Kapağı (20 cm)
Fotoğraf Çekim Tarihi: 25.04.2015

Kilden üretilen her ürün farklı miktarda suya sahiptir. Bu miktar şekillendirme yöntemlerine bağlıdır. Tornada çekilen bir ürünün tabanı, yüzeyine göre daha yaş olmaktadır. Genel olarak bu fark çok sorun teşkil etmez. Ürün tornada şekillendirildikten sonra, tabanından fazla su uzaklaştırılmaz ve bir süre bekletilirse tabanda “S” çatlağı oluşur (Fraser, 2010:32). Gölbaşı’ndaki atölyede üretimi yapılan kapaklardaki bu çatlak çok önemli bir sorun teşkil etmektedir. Birçok teknik denenmesine rağmen sonuç elde edilememiştir. Üretimi yapılan kapakların çoğu çatlamakta hatta ikiye ayrılmaktadır. Kapaklar ayna üzerine konulan suntalarda şekillendirilmekte ve bir süre bu suntalar üzerinde bekletilmektedir. Kapakların tabanlarının büyük kısmının sunta yüzeyine temas etmesi kuruma aşamasında sorun yaratmaktadır. Ustalar kullandıkları toprağın milli olmadığını söylemektedirler. Bu yüzden silis kumu kullanılmış ama istenen sonuç elde edilememiştir. Toprağa yapılacak uçucu kül ilavesinin olumlu sonuç verebileceği tarafımızdan düşünülmüş ve denenmesine

karar verilmiştir. Çayırhan Mineral Katkılar Uçucu Kül Öğütme ve Seperasyon Tesisi'nden 20 kilo uçucu kül temin edilmiştir (Buner, 2015:24).

Uçucu kül, termik santrallerde elde edilen bir atık üründür. Termik santrallerde kömür ile elektrik üretimi yapılmaktadır. Kömür ince olarak öğütülmekte ve yakılmaktadır. Bu işlem sonrasında üç çeşit kül elde edilmektedir. Uçucu kül ince tanelidir ve baca gazları vasıtası ile taşınmaktadır. Küller çevre için zararlıdır. Bu yüzden havaya karışmaları engellenmektedir. Küller toplanarak uygun yerlerde depolanmaktadır. Zamanla bu miktarın artması küllerin depolanmasında sorun yaratmaktadır. Dünya'da, yılda 600 milyon ton civarında uçucu kül ortaya çıkmaktadır. Uçucu külden yararlanma yolları araştırılmıştır. Çimento ve betonda kullanılmıştır. Beton blok ve boruların yapımında, silindir ile sıkıştırılmış betonlarda oldukça çok kullanılmıştır. Beton asfalt yollarda, yol temel tabakalarında, zemin stabilizasyonunda, kireç-kumtaşı bloklarında, endüstriyel seramik ve refrakterlerin, boyaaların üretiminde, katı atıkların stabilizasyonu ve bitki yetiştirilmesi gibi alanlarda uçucu külden faydalandığı bilinmektedir. Uçucu külün çeşitli alanlarda kullanımı külü üreten için de kullanıcı için de faydalı olmaktadır. Uçucu külün kullanımı ile atık bir malzeme değerlendirildiği için çevre de korunmuş olmaktadır (Türker vd. 2009:5-6).

Çayırhan Mineral Katkılar Uçucu Kül Öğütme ve Seperasyon Tesisi'nden alınan uçucu külün kimyasal analizi aşağıdaki tabloda verilmiştir. Atölyede kullanılan çamurun kimyasal analizi bilinmemektedir. Çamura uçucu kül ilavesi önerisinin sebebi uçucu küldeki amorf silisyum dioksit miktarıdır (Bkz. Tablo: 1). Atölyeye getirilen uçucu kül, kullanılacak çamura % 20 oranında katılmıştır. Kül ilavesi kullanıma hazır çamura yapılmıştır. Bir kat çamur üzerine kül, üzerine çamur ve gene kül serpilerek çamur hazırlanmıştır. Daha sonra kül ilave edilen çamur çığnenerek hazırlanmıştır. Böylece homojen bir kül-çamur karışımı elde edilmiştir. Çamur hazırlandıktan sonra kapak işlenmiş ve işlenen kapaklar eskisi gibi kurutulmuşlardır. Kuruyan kapaklarda çatlaklar gözlenmemiştir. Çamura uçucu kül ilavesi çatlak sorununu çözmüştür. Fakat sonrasında uçucu kül temin etmekte sıkıntı yaşanmıştır. Seperasyon tesisinden atölyenin ihtiyacı kadar kül alınamamıştır. Farklı yerlerden kül temin edilmesi mümkündür ama üretimde uçucu kül kullanılmamıştır. Sonrasında toprak temin edildiği ve temin edilen toprak ile yapılan ürünlerde çatlama olmaması sebebi ile kül kullanımına gerek olmadığına karar verilmiştir (Buner, 2015:26).

ÇAYIRHAN
Mineral Katkılar

ANALİZ RAPORU

Rapor
Tarihi

08.12.2011

Rapor
No

799

Numune Adı

UÇUCU KÜL

Numune
No

Numunenin Alındığı Tarih

06.12.2011

Numunenin Alındığı Yer

ÇAYIRHAN KÜLSEPERASYON TESİSİ

Analizin Yapıldığı Tarih

08.12.2011

ANALİZ SONUÇLARI

KİMYASAL ANALİZ (%)

FİZİKSEL ANALİZ

SiO₂ 50,55

Blaine (cm²/gr)

Al₂O₃ 12,06

Yoğunluk (gr/cm³) 2,31

Fe₂O₃ 10,17

Litre Ağırlığı (gr/lt) 1,02

CaO 7,63

İncelik 45 µm (%) 26,2

MgO 3,77

İncelik 90 µm (%) 1,3

Na₂O 2,65

Priz (Vicat) Priz başlangıcı Priz Sonu

K₂O 2,98

Basmaç Mukavemetleri (N/mm²)

Kızdırma Kaybı 0,41

2 Gün

7 Gün

28 Gün

SO₃ 2,55

Klorür (Cl) 0,0067

ortalama: ortalama: ortalama:

Çözünmeyen Kalıntı

Diğer: Serbest Kireç= %0,68
28 Günlük Aktivite: %78,2

ANALİZ YAPAN: PELİN KAYA

Tablo 1. Uçucu Kül Analizi (Buner, 2015: 25).

Toprak Temini: Gölbaşı Mogan çömlek atölyesinde üretimin devamlılığını sağlamak için gerekli olan toprağın temini en büyük sıkıntıdır. Geçmişte, çömlek atölyeleri çalışanları kullandıkları toprağı; Mogan Gölü kenarından elde etmekteydiler. Toprağı özellikle sanayi bölgesinden, Eymir ve Mogan göllerinin arasından alırlardı. 1983 yılında çıkan Çevre Koruma Kanunu ile Mogan Gölü'nden toprak almaları yasaklandığı için taşıma usulü ile toprak teminine gidilmiştir. Bu durum çömlek üretimini oldukça sıkıntıya sokmuştur. Günümüzde, Gölbaşı İlçesinin Velihimmetli Köyü'nde varlığını devam ettiren çömlek atölyesinde kullanılan toprak farklı yörelerden getirilmektedir. Tokat ve Avanos'tan getirdikleri toprağı, Gölbaşı'ndan aldıkları toprak ile karıştırarak üretim sürdürülmektedir. Bu karışım; 10 birim Gölbaşı toprağı, 3 birim Tokat toprağı, 3 birim Avanos

toprağından oluşmaktadır. Ustalar Çevre Koruma Kanunu'nun çıkmasından sonra almalarına izin verilmeyen toprağın çok kaliteli olduğunu söylemektedirler (Önen A., 2014; Önen M., 2015; Önen İ., 2015).

Çömlekçilikte toprak en önemli ihtiyaçtır. Kullanılan toprak killi topraktır. Kil, maden kütlelerinin ve taşların fiziksel sebepler yüzünden parçalanarak oluşturduğu küçük boyutlu taneciklerin yığılması ile oluşan tortul kayadır. Ufak boyutlardaki madenler ve taşların büyük bölümü su veya diğer çözücü sıvılar tarafından çözeltildikleri ya da eritildikleri için taneli yapılarını koruyamayarak, farklı bileşiklere dönüşmektedirler. Bu eritici ve çözücü kimyasallara rağmen varlığını devam ettiren ama küçülen maddeler kili oluştururlar. Parçalanmış ana maddelere ve birikme esnasındaki şartlara bağlı olarak farklı kil mineralleri oluşur. Killer ıslanınca, yumuşarlar ve şekil verilebilir hale gelirler. Buna plastiklik denir. İstenen her türlü şekil, elle veya aletler ile verilir. Kurutulduklarında sertleşirler, pişirildiklerinde ise geri dönüşü olmayan bir sertlik kazanırlar. Killer iletken değildir ve çok yüksek sıcaklıklara bile dayanıklıdır, bu yüzden birçok sanayi alanında kullanılırlar (Önen, 2000:19-20).

Kil; bir çevre elemanı ve üretimde temel bir araç olarak insan için her zaman çok önemli bir ihtiyaç malzemesi olmuştur. Kil kavramı, yeryüzünde doğal koloidal, sulu, inorganik maddelere verilen bir isimdir. Kil ince taneli bir sediman mineralidir. Kili oluşturan ana elemanlar sulu alüminyum silikat mineralleridir (Karaman ve Kibici 2013:427). Kil; ocaklardan çıkarılan veya kazılmak sureti ile yataklardan alınan, alüminyum oksit, silisyum oksit ve kimyasal bileşik halinde su içeriğinden oluşmuş bir mineraldir. Yeryüzünün büyük bölümünü kil oluşturmaktadır. Kimyasal formülü ise şöyledir: $Al_2O_3 - 2SiO_2 - 6H_2O$. Kil magma halinden dönüşüm geçirmiş, granit benzeri volkanik kayalardan sürekli oluşum halindedir. Yeryüzündeki var olan granit ağları, fiziksel süreçte, yer kabuğu hareketleri, rüzgâr, buzul hareketleri ve yağmur gibi nedenler ve sonrasında gelen kimyasal süreçteki asit ve alkali etkisi ile bozunur. Killer beş grupta toplanırlar;

1. Kaolin grubu
2. Özlü killer
3. Ateş killeri
4. Pekişmiş bünye killeri,
5. Yüzey killeri (Peterson ve Peterson 2009:24).

Ankara ili, Çubuk ilçesi yakınlarında ki Esenboğa Semtine bağlı bir mahalle olan Melikşah Mahallesi sınırlarında, çömlek atölyesinde işlenebilecek kalitede toprağın var olduğu bir alan mevcuttur. Esenboğa Semti sınırlarında var olan tuğla ocağı kalıntıları da bu düşüncüyü desteklemektedir. Buradaki toprağın atölyede kullanılabileceği düşüncesi ile bir miktar numune

alınmış ve atölyeye götürülmüştür (Bkz. Fotoğraf:2). Atölyede gerekli işlemlerden geçirilen toprak çarkta şekillendirilmiştir (Bkz. Fotoğraf: 3) ve üretim için uygun olduğuna kanaat getirilmiştir. Temin edilen topraktan yapılan ürünlerde bir başka sorun olan kireç atmasına (Bkz. Fotoğraf:4) rastlanmamıştır. Geleneksel teknikler kullanılarak toprak denenmiş ve kullanıma uygun bulunduğu için, atölyede kullanılmaya başlanmıştır.

Fotoğraf 2. Numune Toprak Alımı (Buner 2015:55)

Fotoğraf Çekim Tarihi: 24.07.2014

Fotoğraf 3. Numune Topraktan İşlenen Küpler (16 cm)
Fotoğraf Çekim Tarihi: 03.09.2014

Fotoğraf 4. Kireç Atmasının Gözlenebileceği Ürün
Fotoğraf Çekim Tarihi: 25.04.2015

Kireç atmasının temel sebebi küçük parça beton, çimento, alçı, kireçtaşı, kalsit vs. içeren topraklardır. Kireç içerikli kirlilikler pişirdikten sonra kirece dönüşür, sonrasında havadan nem alarak hidrate olurlar ($\text{CaO} + \text{H}_2\text{O} = \text{Ca(OH)}_2$). Topraklar bu olay sonucunda, boyutlarının üç katı kadar şişerler. Oluşan basınç yüzünden, yüzeyden pul pul ayrılmalara sebep olur ve burada oyuklar meydana gelir. Bu oyuklara neden olan toprak, zeminde beyaz nokta olarak görülür. Bu tanının doğrulanması için beyazlıklara hidroklorik asit ilave edilebilir. Köpürme olursa tanı doğrulanır. Kireç atması olayı çoğu kez pişirmeden sonra gerçekleşir. Pişirme sırasında sağlam olan ürün, pişirmeden sonra pul pul dökülür (Fraser 2010:36-37).

Denemeler sonrasında atölyeye iki kamyon toprak taşınmıştır. Şu anda atölyede ki üretimde, Melikşah Mahallesi sınırlarından getirilen toprak kullanılmaktadır. Diğer topraklar ile karıştırılarak kullanılan toprağın karışım içerisindeki oranı % 50 kadardır. Toprak sayesinde, kapaklarda meydana gelen kırık ve çatlak sorunları da giderilmiştir.

Sevgi Çiçeği Figürünün Ürünlerde Kullanımı: Gölbaşı'na has bir ürün üretmek amacı ile Gölbaşı'nda yetişen endemik bir bitki olan "Sevgi Çiçeği"nin figürünün ürünlerde kullanılmasına karar verilmiştir (Bkz. Fotoğraf:5).

Fotoğraf 5. Sevgi Çiçeği.

Gölbaşı Sevgi Çiçeği, Türkiye’de yetişen 179 Centaurea türünden biridir. Sevgi Çiçeği sadece Gölbaşı’nda, Mogan Gölü çevresinde yetişen bir endemiktir. Centaurea türleri için yaygın olarak Peygamber Çiçeği ismi kullanılır, fakat Gölbaşı çevresinde yetişen Sevgi Çiçeği bitkisinin çiçeği, ışığın yansımalarına göre kırmızının farklı tonlarını yansıttığı için “yanardöner” olarak da adlandırılmaktadır. Bu bitki için “Gölbaşı Çiçeği”, “Gölbaşı Peygamber Çiçeği” ve “Sevgi Çiçeği” gibi çeşitli isimler kullanılmaktadır. Bitkinin en fazla görüldüğü yer Gölbaşı-Haymana karayolu üzerinde bulunan Orman İçi Dinlenme Tesis ve çevresi ile Ankara-Konya karayolunun solundaki kooperatifler arasındaki bölgedir (Yağmur 2002:124-127). Sevgi çiçeği figürünün ürünlerde kullanımına karar verildikten sonra çamurdan sevgi çiçeği figürü yapılmış ve sonrasında alçı ile kalıbı alınmıştır (Bkz. Fotoğraf: 6). Çiçek figürü el ile şekillendirilmiştir. Testi boylarına göre, üç farklı boyda model şekillendirilmiş ve kalıpları yapılmıştır. Kalıpların kurumasının ardından kalıplara çamur basılarak çiçek figürü elde edilmiştir. Elde edilen figürler, sonrasında çapakları alınarak, balçık ile ürünlerin üzerlerine yapıştırılmıştır. Çiçek figürleri ile beraber ürünlerdeki çiçek figürlerinin üzerine “Gölbaşı” yazısı da yapıştırılmıştır (Bkz: Fotoğraf:7).

Fotoğraf 6. Sevgi Çiçeği Figürü (5.5 cm)

Fotoğraf Çekim Tarihi: 05.06.2014

Fotoğraf 7. Sevgi Çiçeği Figürlü ve Gölbaşı Yazılı Testiler (20, 25, 30 cm)
Fotoğraf Çekim Tarihi: 01.10.2014

4. SONUÇ

İnsanoğlunun zaman içerisinde yarattığı, hayat ile bağlantısı olan ve değişen bir sürecin eseri olan kültürel değerlerin, günümüzde de varlıklarını koruyabilmeleri için koruma olgusu ele alınmalı ve tanıtılmalıdır. Korunacak değerlerin sürekliliği, korumada öncelikli konudur. Değişim hiçbir zaman unutulmamalıdır ve ne, neden, nasıl korunur sorularının cevabı her zaman net olmalıdır. Süreklilik, tarihsellik, belgesellik, özgünlük gibi değerler herhangi bir nesnenin kültürel değer olarak tanımlanabilmesinde ve koruma statüsüne alınmasında önemli faktörlerdendir. Bu sayılan değerlerin nesneye belirli nitelikler sağlaması gereklidir. Bunlar belirleyici niteliklerdir. Korumanın amacına ulaşabilmesi için öncelikli olan nitelikli bir yasal düzendir. Tabi ki devletin ve gönüllü kuruluşların oluşturduğu güçlü bir örgütlenme, nitelikli bir çalışma kadrosu, kesintisiz maddi kaynak akışı ve kamuoyu desteği de gereklidir. Eğitimin varlığı ile toplumun bilinçlenmesi şarttır. Eğitim, yasalar ve kurumlaşma korumayı ayakta tutmaktadır. Bu ayaklardan herhangi birinin yokluğu büyük ölçüde hissedilir (Ahunbay 2009:135-136).

Koruma düşüncesi toplumun her kesiminin aktif katılımı ile daha etkili olabilir. Birkaç kurum-kuruluş ve kişisel çabalar ile koruma düşüncesi tam anlamı ile amacına ulaşamaz. Koruma da her zaman öncelikli olan devlet politikalarıdır. Kültürel mirasın korunmasında bireylerin yapacaklarından önce, devlet öncelikli sorumluluğa sahiptir. Ama elbette toplumun da sorumluluğu göz ardı edilmemelidir. Nitelikli bir eğitim ile koruma düşüncesi yaygınlaştırılmalı ve etkili bir biçimde uygulanması sağlanmalıdır.

Koruma da en önemli faktör ekonomik boyuttur. Her şeyden önce ekonomik şartların düzeltilmesi gereklidir aksi takdirde doğru ve faydalı bir koruma anlayışından bahsetmek zordur. Kültür ve Turizm Bakanlığı, valilikler ve yerel yönetimler tarafından kültürel varlıkların korunması, işlev kazandırılmasına yönelik bütçelerinden ayıracakları ödenekler arasında Türk kültürünün yapı taşları arasında yer alan geleneksel çömlek üretiminin de gerekli destekleri alabilmesi, ülkemizin zengin kültürel mirasının devam ettirilmesine imkân sağlayacaktır.

Mogan Çömlek Atölyesinde faaliyet gösteren ustalar bu işi bıraktıktan sonra Gölbaşı'nda ve Ankara'da çömlekçilik geleneği sona erecektir. Devamlılığın sağlanması için devlet desteği şarttır. Ustaların karşılaştığı sorunlara belediye ve devlet kayıtsız kalmaktadır. Doğru tanıtım ve gerekli desteklerin sağlanması çömlekçilik geleneğinin devamlılığını sağlamak için önem taşımaktadır.

Bir senelik çalışma sonrasında, Gölbaşı çömlekçiliğinin korunması amacı ile üç öneri getirilmiştir. Üç öneri de denenmiş ve uygulanabilir olduklarına kanaat getirilmiştir. Yapılan uygulamalar üretimi kısmen rahatlatırsa da sıkıntıların tamamını gidermemiştir. Yapılan ürünlerdeki çatlağı gidermek amacı ile çamura uçucu kül ilave edilmesi ilk öneri olmuştur. Uçucu kül çimento ve seramik sektöründe kullanılmaktadır. Bu yüzden bu öneri hayata geçirilmiştir. Öneri denenmiş ve olumlu sonuç alınmıştır. Sonrasında uçucu kül temin etmekte sıkıntı yaşanmıştır bu yüzden yapılan üretimde uçucu kül kullanılmamıştır. Üretimde kullanılabilecek toprak temini ikinci öneridir. Toprak alınabilecek uygun bir alan bulunmuş, yapılan denemeler sonucunda toprağın kullanılabilirliği konusunda hem fikir olunmuş ve kullanımına başlanmıştır. Şu anda atölyede kullanılan toprak, Melikşah Mahallesinden temin edilen topraktır. Toprağın temini, toprak sıkıntısını nispeten hafifletmiştir. Son olarak yapılan ürünlerde sevgi çiçeği figürü kullanımı önerisi getirilmiştir. Yapılan ürünlere uygulanmış ve pazara sokulmuştur. Şu anda Gölbaşı İlçesinde birkaç restoranda sevgi çiçeği figürlü testiler kullanılmaktadır. Uygulanan önerilerin hepsi bireysel çabalardır ve sadece bir atölyede uygulanmıştır. Burada yapılan bireysel çabalar bile ustaların rahat bir nefes almalarını sağlamıştır ve Gölbaşı'nda yapılan geleneksel çömlek üretimine olumlu katkılar sağlamıştır. Ancak bunların yetersiz olduğu da bilinmektedir.

KAYNAKÇA

Ahunbay, Z., (2009), **Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Asatekin, N. G., (2004), **Kültür ve Doğa Varlıklarımız, Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız**, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Bektaş, C., (2001), **Koruma Onarım**, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Fraser, H., (2010). **Seramik Hataları ve Çözüm Yöntemleri**, (çev.) Zeliha Mete, İlker Özkan, Karakalem Kitabevi Yayınları, İzmir.

Genç, P, (2005). "Velihimmetli Köyü'nde Toprağın Üç Kahramanı", **Seramik Türkiye**, S.9. İstanbul.

Karaman, M. E. ve Kibici, Y., (2013), **Temel Jeoloji Prensipleri**, Cem Web Ofset San. ve Tic. Ltd. Şti., Ankara.

Buner, Ö. P., (2015). **Gölbaşı (Ankara) Çömlekçiliği ve Koruma Önerileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Koç, F. ve Kaşkatepe, N., (1974). **Gölbaşı**, Ankara.

Koyuncu Okca, A. ve Buner, Ö. P., (2015). "Gölbaşı (Ankara) Çömlekçiliği ve Günümüzdeki Durumu", **Asos Journal The Journal of Academic Social Science**, S. 9.

Kuban, D., (2000). **Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, Kuram ve Uygulama**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Önem, Y., (2000). **Sanayi Madenleri**, Kozan Ofset Mat. San. Ve Tic. Ltd. Şti., Ankara.

Önen, A., (2014). İlkokul Mezunu, Çömlek Ustası (Emekli), 20.08.2014 tarihli görüşme.

Önen, İ., (2015). İlkokul Mezunu, Çömlek Ustası (Emekli), 12.01.2015 tarihli görüşme.

Önen, M., (2015). Ortaokul Mezunu, Çömlek Ustası, 12.01.2015 tarihli görüşme.

Öztürk, İ., (2007). **Koruma Kültürü ve Geleneksel Tekstillerin Korunması-Onarımı**, Mor Fil Yayınları, Ankara.

Peterson, S. ve Peterson, J., (2009). **Seramik Yapıyoruz**, (çev.) Sevim Çizer, Karakalem Kitabevi Yayınları, İzmir.

Tapan, M., (2007). **Soru ve Cevaplarla Koruma**, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, İstanbul.

Türker, P. vd., (2009). **Türkiye'deki Uçucu Küllerin Sınıflandırılması ve Özellikleri**, Fersa Matbaacılık, Ankara.

Yağmur, Y. Z., (2002). **Gölbaşı (Bir Şehir Anlatısı)**, Adım Ajans, Ankara.

Yoleri, H., (2008). **Pişmiş Kil İle İletişim, Seramik Üzerine Yazılar**, Tibyan Yayıncılık Basım Yayım Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., İzmir.